

Globalització i moviments migratoris

Ariadna Alonso Segura
Gabriela Bernal
Daniela Heim
Maite Marín Salamero
Marta Ramoneda
Marta Serra Permanyer

PID_00199810

Material docent de la UOC

Ariadna Alonso Segura

Després de convertir-me en una intrèpida viatgera, vaig decidir que el que volia fer era conèixer en profunditat l'univers cultural de les persones immigrades que arribaven a casa nostra, i vaig estudiar Filologia Àrab. Més tard, vaig entendre que també calia donar-los eines i elements per facilitar l'acomodació, i em vaig habilitar com a educadora social. I mentre treballava amb menors migrants no acompanyats en centres de menors, vaig entendre que un bon acompanyament social als joves en risc social només és possible comprènent els processos, les relacions i les estructures que es donen entre tots els agents implicats en el camp migratori, i vaig estudiar Antropologia Social. Actualment em dedico a entretenir la recerca aplicada i l'acció social per millorar el benestar social dels joves en contextos migratoris que arriben a casa nostra.

Gabriela Bernal

Sóc antropòloga per necessitat. Necessitat de saber que hi ha mil respostes possibles a una sola pregunta. De Quito, que com moltes de la seva generació, és filla de pare nascut en un poble petit i racista de la serra equatoriana i una mare de Quito que va créixer al poble gran que va ser la capital fins fa pocs anys. Com alguna vegada vaig dir a la meua mare, no vaig néixer amb el desfici de ser un moble. Vaig estudiar a Mèxic i m'hi vaig quedar prop de cinc anys. El retorn a l'Equador no va ser fàcil, perquè el coneixement que et donen els llibres no pot superar mai la profunditat del dolor o l'alegria, del desencantament o la sorpresa que produeix viure en aquestes terres. Els meus peus m'han portat per molts països de l'Amèrica Llatina per reconèixer-me en molts rostres i per recapitular sobre la particularitat de ser dona i equatoriana. Aquests "caminars" per l'Amèrica Llatina i unes dues o tres vegades per les Europes m'han permès mirar com, tot i que som éssers humans, no totes podem ser reconegudes sempre i en tots els llocs com a tals: perquè som migrants, perquè som dones, perquè som llatino-americanes, perquè som indígenes... qualsevol tipus de diferència és un bon pretext per a desplegar l'imaginari colonial que el capitalisme ha anat conformant al llarg de tants segles. M'anima a escriure l'alegria de saber que lluny i a prop hi ha tantes germanes.

Daniela Heim

Descendent de famílies europees migrades a Amèrica del Sud, la meua vida ha estat travessada pels viatges i les migracions: del món rural a la ciutat, d'Amèrica a Europa... i viceversa. Impulsada pel desig de viure en un món més just vaig estudiar dret. Dins les teories feministes he trobat algunes respostes per entendre la persistent desigualtat social entre dones i homes i les pràctiques que vulneren els drets de les dones. Combino les meves tasques com a docent i investigadora amb la col·laboració amb associacions de drets humans i entitats de suport a treballadores sexuals.

Maite Marín Salamero

Haver nascut en un barri d'immigrants andalusos en un poble de Catalunya em va portar a sentir-me des de ben petita amb la curiositat de qui no acaba d'encaixar. Amb el temps, he buscat sempre aquesta sensació d'estar dins i fora alhora. Si primer va ser amb la literatura, on vaig poder viure altres mons, després l'antropologia em va portar a descobrir que podia fer, de la meua passió, ofici. Els Andes, a l'Equador i el Perú, i després Mèxic van ser destinacions on vaig treballar i reflexionar amb diferents col·lectius de dones sobre les maneres de respondre als processos aclaparadors –impregnats de clarobscur– que imposa la globalització. De tornada a Catalunya, he treballat sempre amb persones vingudes d'arreu: Mali, l'Equador, el Pakistan... Amb elles he buscat transitar per una antropologia més aplicada. És en els terrenys híbrids de la recerca, l'art, la documentació i la voluntat de difondre per a transformat on intento trobar l'espai per a crear projectes ambiciosos i veu pròpia.

Primera edició: setembre 2013

© Ariadna Alonso Segura, Gabriela Bernal, Daniela Heim, Maite Marín Salamero, Marta Ramoneda, Marta Serra Permanyer

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2013

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Eureka Media, SL

Dipòsit legal: B-31.605-2012

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Marta Ramoneda

Em vaig embarcar en els estudis de dret motivada per l'interès cap als drets suposadament universals que tothom havia de tenir coberts, i que no obstant això estaven tan absents en molts racons del món. Després, l'antropologia em va ajudar a satisfer en part la meua curiositat per les cultures pròpies i alienes, pels conflictes del nostre temps, i el treball en cooperació internacional em va brindar l'oportunitat d'establir un contacte més proper amb realitats diferents. En la fotografia he trobat un suport perfecte per a compaginar tots aquests interessos i apropar-me i documentar vides sovint marcades pel patiment. El meu treball fotogràfic amb poblacions desplaçades en països com el Pakistan, Haití, Tunísia, Líbia o el Líban no ha estat fruit d'un interès prèviament definit, sinó de situacions recurrents que m'he anat trobant en part per atzar i que confirmen que el desplaçament forçat continua essent una de les tragèdies dels nostres dies, on els drets humans suposadament universals brillen per la seva absència massa sovint.

Marta Serra Permanyer

De moment m'acompanyen migracions breus d'uns mesos, estades temporals de què he gaudit més a prop i més lluny per ampliar coneixements, per feina com a arquitecta investigadora en urbanisme, i també, a vegades molt desitjades, per plaer en aquelles destinacions remotes que he pogut triar. L'actual context econòmic m'empeny per primera vegada de manera molt conscient a repensar la sort pretesa, a elaborar mons nous on la meua imaginació no posa límit a aventures, èxits i possibilitats, i també, per què no dir-ho, a riscos i pors. De petita escrivie reconstruint-me en noves vides viatjant per paisatges desconeguts i actualment m'apassiona escriure en la relació entre l'individu i l'espai que l'envolta, però hi ha una constant que és l'experiència del viatge transfronterer, de descobrir, com en l'art, més enllà del que ja conec, i de mirar de nou el meu entorn trobant-hi la condició infinita de sorpresa. Desitjo que siguin infinites les rutes, viatges, caminades, vols, desplaçaments a paisatges llunyans, però també propers i quotidians, que em confronten amb mi mateixa i retornen els valors sincers que la vida globalitzada ens empeny a fer oblidar.

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats per la professora: Eva Bretones Peregrina (2013)

Introducció

Globalització i moviments migratoris planteja una aproximació als moviments migratoris en l'època de la globalització i de l'impacte que tenen en la vida de milions de persones que, forçades o no, es desplacen arreu del món. Si bé diferents teories van marcar el segle XX per donar compte d'aquest fenomen, actualment és habitual assenyalar que una única teoria és insuficient per a "estendre'n acta". Per contra, com assenyala Stephen Portes, un dels grans experts en el tema, no hi ha una teoria general de la immigració possible, perquè els temes i les àrees que la componen són tan extensos que és millor treballar en subcamps. Per a Natalia Ribas, no obstant això, "la multidisciplinarietàad encaja con la concepción no unívoca o uniforme de la inmigración, caracterizada esencialmente por la diversidad de las situaciones y contextos en los que debe analizarse" (Ribas, 2007, pag. 18).

Partim, en conseqüència, de la idea que la complexitat de la immigració requereix traçar mirades interdisciplinàries que basteixin un relat també complex. L'objectiu dels materials, i de cadascun dels mòduls, és donar compte de la profunditat i amplitud del tema i obrir línies diverses, originals i innovadores en la seva interpretació. Les autores convocades provenen d'àmbits molt diferents entre ells, i no exclusivament acadèmics. La riquesa de les seves biografies es trenca, en la majoria dels casos, amb un dilatat treball a l'entorn de poblacions migrades o desplaçades des del fotoperiodisme, l'antropologia, la teoria del dret, la militància en la defensa dels drets de les dones, la denúncia política o el treball social. Sobre aquesta experiència han reflexionat i elaborat els mòduls.

Però també les seves biografies són una mostra de com actualment els desplaçaments configuren vides encavalcades a múltiples mons. Les autores són dones que han viscut aquí i allà, que han travessat fronteres. Des de la pròpia pràctica "migrant", les seves aportacions enfonsen les arrels en aquestes experiències de vida, i configuren una manera de veure, d'interpretar i d'explicar.

Un altre dels objectius, per tant, ha estat proposar lectures que creuin els espais, que trenquin imatges emeses des d'una única riba, que repensin i teoritzin des de la pràctica i amb la pràctica sobre les migracions. Els materials oscil·len, doncs, des de textos que aclareixen molt el fenomen i alguns dels seus aspectes centrals –com la gestió de persones desplaçades, l'urbanisme i les noves geografies, les situacions de dificultat de certs grups i persones– fins a altres textos que intenten desentranyar línies d'interpretació a partir de la llarga història i dels ordres colonials, punts de partida que, malgrat l'aparent llunyania, es desvelen molt pertinents per a interpretar el món global actual. La voluntat, en configurar aquests materials a partir de les riquíssimes experi-

ències i trajectòries de les autores, ha produït textos nous amb guies i enllaços per a recórrer tant materials originals com producció acadèmica que il·lumina teories, casos i testimonis de desplaçaments.

Els primers dos mòduls pretenen oferir una visió diacrònica (al llarg del temps) i sincrònica (en el present) de les migracions.

En el mòdul “Temps, espais i memòries del desplaçament”, Maite Marín, antropòloga que ha treballat des de la recerca i la intervenció amb poblacions migrants, parteix de la premissa bàsica que el desplaçament ha estat una constant en la història de les cultures i les societats. Des del segle XV la migració és una conseqüència de grans esdeveniments que configuren el món contemporani: la conformació del capitalisme, els processos d’industrialització, els conflictes d’Europa. Les migracions esdevenen moltes vegades fórmules de supervivència per als habitants de territoris “plens” i convulsos. Amb l’arribada de la globalització els conceptes d’*espai* i *temps* canvien. Una nova geografia es conforma i transforma els desplaçaments: d’una banda, els espais tanquen, exclouen, segreguen, i d’una altra, obren, drenen, impulsen. Les dones se situen en un lloc central d’aquestes geografies, tant perquè són les primeres damnificades de la feminització de la pobresa –una de les conseqüències de la globalització–, com per la creativitat en les seves respostes. Les seves estratègies individuals evidencien la rellevància de recuperar els processos subjectius –des de les històries de vida, les etnografies de la quotidianitat o la història oral– com a maneres d’anar contra l’oblit, la desmemòria o la indiferència.

En el mòdul “Migracions forçoses. Entre el dret i la vulnerabilitat”, Marta Ramoneda, formada en dret i en antropologia, i amb una àmplia trajectòria en el camp del fotoperiodisme, traça una impecable radiografia de les migracions forçoses en el moment actual, i dels criteris que, des del dret internacional, tracen les línies divisòries entre refugiats, desplaçats interns, asilats, apàtrides. Per comprendre la complexitat de cada cas, aporta exemples i fotografies –fruit de la seva experiència en el terreny com a fotoperiodista– que il·lustren i confereixen densitat i història a milions de persones. El panorama que dibuixa permet constatar les grans contradiccions entre els drets i convencions emeses per governs i organitzacions internacionals a favor de les persones desplaçades, amb les pràctiques reals. El text ajuda a comprendre amb claredat els engranatges jurídics que afavoreixen l’exclusió en un món aparentment fluid.

En el mòdul següent, “Fluxos migratoris a la ciutat metabòlica”, Marta Serra, arquitecta especialitzada en espai públic i interessada en la sostenibilitat urbana, reflexiona sobre el funcionament a les ciutats contemporànies i el paper que hi tenen les poblacions migrants. La seva mirada ens desvela una ciutat orgànica, que no cessa de consumir energia per reproduir-se. Aquest sistema de producció global, que té l’objectiu de generar el màxim de beneficis a costos mínims, es basa en l’explotació de recursos aliens i de mà d’obra immigrant. El flux migratori que entra a la ciutat queda, no obstant això, supeditat a regles internes, a relacions de poder que discorren sota la trama urbana i que

serveixen per a estigmatitzar i limitar. En analitzar el cas del Raval a Barcelona, Marta Serra s'endinsa en l'anàlisi del nou traçat de fronteres urbanes, i els seus impactes en les discontinuïtats i desplaçaments per als col·lectius immigrants. Finalment, assenyala la responsabilitat i el paper de l'urbanisme per a promoure, des del pla físic, relacions més democràtiques de la societat.

Els dos mòduls següents canvien el focus de la mirada, que es dirigeix cap a l'experiència concreta de la migració en dos col·lectius concrets.

El mòdul de Daniela Heim –sociòloga i jurista amb una dilatada carrera a Barcelona– aborda les relacions entre la globalització i la situació que viuen les dones immigrants treballadores sexuals. Ho fa traçant, en primer lloc, el marc jurídic que, en el cas de l'Estat espanyol, fomenta l'exclusió social i laboral de les dones, per desembocar en l'anàlisi concreta de les polítiques de l'Ajuntament de Barcelona cap a les treballadores sexuals d'origen immigrant, que incrementa –si és possible– les experiències de violència i de marginalitat en els àmbits de l'espai públic.

Ariadna Alonso, antropòloga i amb un sòlid treball en recerca i intervenció amb joves d'origen immigrant, és l'autora del mòdul titulat “Juventut i migració”, basat en els resultats de diversos projectes en els quals ha participat. En el mòdul distingeix i aborda dos contextos diferents de migració. D'una banda, el dels i les joves que migren sense referents familiars, els menors migrants no acompanyats. En segon lloc, es deté en l'anàlisi dels fills i filles de famílies immigrants en contextos transnacionals, i distingeix les situacions dels fills que migren dels que s'han quedat als llocs d'origen, mentre la família, o una part, ha immigrat.

L'últim mòdul mereix un punt i a part, ja que planteja el fenomen migratori equatorià cap a Espanya, però llegit des de l'Equador. El viatge que planteja Gabriela Bernal, antropòloga que coneix bé el continent llatinoamericà des del seu treball amb dones i poblacions indígenes en diferents organitzacions de defensa de drets i promoció de l'educació, ens trasllada cap a la història colonial. Per què és clau aquest punt de partida? Per a les societats llatinoamericanes l'horitzó colonial encara forma part d'ordres de vida arrelats en la quotidianitat. Les relacions de dominació, el profund racisme que es manté entre poblacions blanques mestisses, mestisses i indígenes, i també relacions patriarcals profundament instaurades, no estan encara resolts. En aquesta conformació d'un ordre encara present, la migració cap a Espanya significa la possibilitat d'una ruptura, d'un trencament per al sentit comú equatorià. La categoria *ixi* que Gabriela repren de l'autora boliviana Silvia Rivera Cusicanqui permet repensar la migració com un lloc per a explorar noves maneres de ser i de llibertat: per als i les indígenes, per a les persones mestisses, sobretot per a les dones. La sortida d'un món profundament patriarcal, amb un gran nombre de llars monoparentals, implica per a moltes dones l'obertura a un nou horitzó, la possibilitat de pensar-se en altres contextos, de reinventar-se.

Però l'emigració, a més de llegir-se com un camí exploratori cap a noves identitats, també es pot llegir en altres termes. I és que, segons interpreta l'autora, la migració permet igualar. Per començar, des de la pràctica més quotidiana, com el fet de viatjar. Els vols i desplaçaments transatlàntics, lligats durant molt de temps a certa classe social, esdevenen una pràctica quotidiana a partir de la gran migració cap a Espanya.

Objectius

Els materials didàctics associats a aquesta assignatura us permetran assolir els objectius següents:

1. Traçar un breu recorregut entorn del concepte de la globalització, des de tot allò que l'encalça a la història fins al que implica de nou i trencador.
2. Analitzar els desplaçaments tenint-ne en compte la dimensió històrica, la relació amb l'espai i els impactes en les vides quotidianes.
3. Entendre el concepte de *migracions forçoses* i les diferents tipologies de migrants, tenint en compte els drets que els emparen.
4. Apropar-se a estudis de cas que exemplifiquen diferents situacions i contextos de desplaçament al món.
5. Reflexionar sobre el mecanisme de funcionament de la ciutat globalitzada, de la seva insostenibilitat i de la seva necessitat permanent de fluxos migratoris.
6. Analitzar algunes qüestions clau de les relacions entre *globalització*, *gènere* i *exclusió social* a partir del cas de les dones migrades en el treball sexual.
7. Conèixer la realitat dels col·lectius de joves en contextos migratoris, incidint especialment en els menors no acompanyats i els fills i filles de famílies immigrades des d'una perspectiva transnacional.
8. Oferir elements de coneixement i anàlisi per a reflexionar sobre els circuits i els processos socioeducatius amb els quals es treballa amb el col·lectiu de joves migrants.
9. Llegir la migració cap a Espanya des de l'Equador i des de la història colonial, per a entendre els factors de la reproducció de la discriminació social.
10. Mostrar les relacions dels processos històrics que han viscut els equatorians i les equatorianes a l'Equador per a entendre més bé les seves actituds i comportaments a Espanya.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Temps, espais i memòries del desplaçament

Maite Marín Salamero

1. Globalització
2. Temps
3. Geografies del desplaçament
4. Vides migrants

Mòdul didàctic 2

Migracions forçoses

Marta Ramoneda

1. Què són les migracions forçoses?
2. Tipus de migrants forçosos segons les causes del desplaçament
3. La migració forçosa: entre el dret i la vulnerabilitat
4. L'“Europa fortalesa” enfront de les migracions creixents

Mòdul didàctic 3

Fluxos migratoris a la ciutat metabòlica

Marta Serra Permanyer

1. La condició immigrant des de la noció de ciutat metabòlica
2. Fluxos migratoris com a petjada ecològica
3. Polítiques espacials de segregació i discontinuïtat a la ciutat global
4. Consideracions per a un urbanisme integrador

Mòdul didàctic 4

Globalització, gènere i exclusió social

Daniela Heim

1. L'exclusió estructural de les dones i els seus treballs en l'era de la globalització
2. Les dones migrants en el treball sexual: violències, exclusió social i marginalitat
3. Les dones migrants en el treball sexual a la ciutat de Barcelona: una suma d'exclusions
4. Reflexions finals

Mòdul didàctic 5

Joventut i migració

Ariadna Alonso

1. Migracions de menors no acompanyats
2. Fills i filles de famílies immigrades
3. Parlem de subjectes actius

Mòdul didàctic 6

Mirar des de les arrels

Gabriela Bernal

1. Memòries, subjectivitats i imaginaris colonials
2. De pobres menyspreats a migrants: la construcció de subjectes individuals i col·lectius
3. Trànsit per les ombres: desafiaments del procés

